

zapis povodom džojsovih pisama paundu i eliotu

bojan jovanović

Mnoge relevantne činjenice o životu i radu velikog irskog pisca nesumnjivo premašuju uobičajenu biografsko-dokumentarnu vrednost, jer osvetljavaju način preoblikovanja i transcendiranja životne građe u duhovni kosmos koji s pravom možemo nazvati »Džojsova galaksija«. Do koje mere može prepiska da se uzdigne iznad svoje prvobitne svrhe, svedoče i Džojsova pisma upućena Nori Barnakl. U okviru obimne Džojsove prepiske posebno mesto imaju pisma slavnim savremenikima, koji su mu svojevremeno među prvima pružili prijateljsku podršku. Ezra Paund i Tomas Stens Eliot su svakako najznačajniji u plejadi onih koji su osim značajnih napisa o Džojsovom delu, svoju pažnju i poštovanje izražavali i permanentnom brigom o njegovom uvek nezavidnom materijalnom položaju.

Džojsovo poznanstvo s Paundom počinje nakon pisma koje je američki pesnik, posle dolaska u Evropu, gde je započeo svoju pesničku odiseju uputio irskom piscu. Naime, u pismu 15. decembra 1913. godine Paund piše Džojso o tome kako je posredstvom Jejtisa saznao za njegove književne preokupacije. Govoreći o svom bavljenju časopisima »Egoist« i »The Cerebrillist«, Paund ističe, između ostalog, da su novi i toliko loši da bi samo bog sveti znao o čemu pišu. Zahvaljujući Paundovom zalaganju, Džojis i objavljuje u časopisu »Egoist«, najpre svoj prvi roman »Portret umetnika u mladosti«, a potom u izvesnom broju nastavaka i izvode iz »Uliksa«. Paund je jedan iz kruga Džojsovih najushćenijih pariskih obožavaoca u vreme izlaska »Uliksa« iz štampe. Treba pomenuti i to da je Paundovim zalaganjem Džojis prve odlomke ovog romana objavio u njujorškoj »Maloj reviji« 1918. godine.

Kao što je poznato, nakon izbijanja prvog svetskog rata, Džojis zajedno s porodicom prelazi u Cirihi. Zahvaljujući Paundu i Jejtisu, dobio je stipendiju britanske vlade, što mu je, uz kasniju naklonost Harijet Šou Viver, omogućilo nesmetano pisanje »Uliksa«. Iz tog vremena datiraju tri pisma upućena Paundu, u kojima provejava Džojsovo nesnažanje u svetu pragmatičkih relacija. Konstatujući u pismu od 9. aprila 1917. godine da je umesto prvog, započeo da čita drugi tom romana Vilijama de Morgana, što je tek kasnije ustanovio, Džojis objašnjava svoj neuspeo pokušaj pisanja prikaza, ali kroz ton potpune nezainteresovanosti za pragmatično. Ne želeći, u stvari, da se posveti neliterarnim poslovima, Džojis ovim načinom daje oduška lukavstvu svog estetskog uma koji, dobro utemeljen u piščevoj realnosti, ne pristaje na to da sebe i u posebnim okolnostima, kakva je bila nesumnjivo Džojsova tadašnja egzistencijalna situacija, dovede u pitanje. Međutim, ukoliko u ovom pismu dobijamo argument za neuobičajeni odnos prema utilitarnosti, već u sledećem pismu, od 20. avgusta, Džojis prihvata ponudu da delove »Uliksa« objavi u »Egoistu« i »Maloj reviji«, radi dobijanja dvostrukog hono-

raha, s uzgrednom napomenom o pomoći koju dobija od tada još nepoznatog dobrotvora, inače izdavača Harijet Šou Viver.

Nakon završetka rata, Džojis se 1919. godine vraća u Trst, gde zatiče prilično tmurno, pravo poratno stanje, izraženo, između ostalog, još i time što veliki pisac nije imao s kim da razgovara o svojim tadašnjim književnim preokupacijama. I tada se, kao i nekoliko godina ranije, javlja Ezra Paund, koji poziva Džojisa da provede nekoliko dana u Parizu. Epilog je poznat: umesto predviđenog vremena, Džojis ostaje u Parizu sledeće dve decenije, jer je u njemu konačno pronašao dugo traženu slobodu i postao jedna od najatraktivnijih ličnosti pariskog javnog, kulturnog i književnog života.

Sposobnost da okupi oko sebe simpatizere, sledbenike i prijatelje pomogla je Džojso da uspešno ostvari svoju umetničku misiju. Međutim, za razliku od boemskog života u Trstu i Cirihi, Džojis se uglavnom držao po strani književnih rasprava i neposrednijeg učešća u tadašnjim avangardnim umetničkim pokretima. Okupljeni oko velikog pisca, prijatelji su bili ti koji su inicirali interesovanje za njegovo delo, brinuli o njegovom radu i prikupljali novac za njega. Džojsov književni štab tokom dvadesetih godina činili su prijatelji koji su se bez ikakvih nadoknada stavili irskom piscu na raspolaganje. Međutim, Džojsova stvaralačka ekspanzija kulminirače delom »Finigano bdenje«, koje će i među njegovim najbližijim saradnicima naići na nedopadajne. Jedan od onih kome se poslednje Džojsovo delo nije dopalo bio je i Ezra Paund. Ovaj raskid se dešava nakon Džojsovog pisma iz 1937. godine, u kojem izražava želju da se upozna sa Gerhardom Hauptmanom.

Kada se govori o odnosu Džojisa i Paunda, onda neizostavno treba reći i to da je američki pesnik autor jednog od najboljih eseja o »Uliksu«. Među prvima koji je u »Uliksu« uočio autorovu demijuršku zamisao o oslobađanju od košmara istorije radi otkrivanja njegovih univerzalnih zakonitosti, bio je i engleski pesnik i esejista Tomas Stens Eliot. Posle međusobne, uglavnom poslovne prepiske s irskim piscem, Eliot se, uz Paundovo posredovanje, upoznaje s Džojso u Parizu 1920. godine. Nakon ovog susreta, Džojis i Eliot se sreću još nekoliko puta i otače do kraja neraskidivo duhovno povezani. Naime, odnos prema literarnom postupku i način preoblikovanja građe u umetničko delo, kao i nastojanje da se vidi ono ispod lepote: užas i dosada, ali ne zanemarujući lepotu i slavu sveta, biće osnova njihovom trajnom prijateljstvu. U tom smislu, nije nimalo slučajno datumsko poklapanje objavljivanja njihovih najznačajnijih dela: »Uliksa« i »Puste zemlje«, iste, 1922. godine. U osvrtu na »Uliksa« 1923. godine, Eliot, polazeći od svojih teoretskih postavki formulisanih još u zbirci »Sveta šuma« 1920. godine, prepoznaje u Džojsovoj knjizi potvrdu svih bitnih aspekata savremenog književnog dela. Ukazujući na paralelu s Homerovom »Odisejom«, Eliot ističe značaj ovog otkrića kojim se, u stvari, promovira umetnički način kontrole i oblikovanja velike panorame mitske haotičnosti implicitne savremenoj istoriji. Tako, dok se vremenom Paund ohladio prema irskom piscu, Eliot mu je ostao veran obožavalac i prijatelj: 1942. godine on objavljuje izbor iz Džojsove proze, a godinu dana potom i svoj govor o njegovom delu pod naslovom »Pristup Džejmsu Džojso«.

Ovaj kratak izbor završavamo Džojsovim pismom Eliotu, napisanim 18. decembra 1933. godine. U njemu je kovertiran i podatak o veoma važnoj vesti povodom oslobađajuće presude za »Uliks«. Naime, decembra 1933. godine njujorški sudija Vulsli svojom je presudom omogućio legalno prodavanje ove knjige u Sjedinjenim Državama. Ustajanje državne cenzure protiv umetničkog dela zvuči i danas zaplašujuće, ali vera u umetničku misiju i stvaralački imperativ ispunjenja zadatka pisanja pretežu na tasu terazija pravde. Zahvaljujući svojoj genijalnoj sposobnosti da opstane, Džojis nijednu situaciju nije smatrao beznačajnom. Životne neprijatnosti i okolnosti pod kojima je stvarao svoja dela, uključuju, naravno, i zvaničnu cenzuru, što je sve skupa samo pojačalo piščevu odlučnost da završi započeti rad i ostane do kraja dosledan sebi.

aspekti teorije romana

jan števček

Svaka teorija romana, ako je logički dosledna, teži da obuhvati celinu njegovog umetničkog sistema, i u određenom smislu je, dakle, zatvorena.¹ Ako želimo da predstavimo celinu celine, da jedan pored drugog postavimo više mogućih pristupa problematici romana, onda će nas zanimati mesta gde se pojedine teorije dotiču, a u određenom smislu i dopunjuju. Osnovom romana smatramo činjenicu da on uspostavlja odnos slike individue i društva. Poezija romana određena je u suštini time (kako smatramo) da je slika individualne sudbine projektovana na širu površinu slike društvenih odnosa. Pod društvenim odnosima shvatamo određene činjenice i realije društvenog života, no i to kako društvo ove činjenice prima i vrednuje. U svesti individue (junaka romana) ulazi vrednosna predstava društva. Vredna pažnje je misao koju je u vezi s ovim izrekao José Bergamin u knjizi *Problèmes du roman*: »Za Balzaka roman raste u vremenu kao lavirint istorije ljudi, njihovog morala, ali pre svega njihovih ideja.«² Društvena stvarnost u obliku romana data je u tome što društvo samo sebe vidi, vrednuje, osvetljava. Samo tako možemo da zamislimo da se na celu širinu društvenog kretanja nadovezuje aktivnost lika. »Individua« romana reaguje na spoljašnju sferu društva tako što prima ili odbacuje njegovu misaonu problematiku, no

u svakom slučaju, ovom problematikom je doslovno protkana, prožeta. Roman pokazuje kako je misaoni svet pojedinca zavisan od veće celine, kako postoje deo te celine. Poezija romana je u svesti konteksta individualnih ljudskih težnji i društva, kako je individua u ovo društvo funkcionalno uključena, u kakvom je odnosu s njegovim normama i kako gradi vlastiti svet vrednosti na pozadini društvenih vrednosti. Sigurno, društvo je u ovom determinizmu romana dato kao »lavirint«, kao put, pun krivina, do cilja koji se ne nazire. Iz toga proizilazi da svest, resp. činjenica konteksta individue i društvene celine, može biti data – a u stvarnosti i jeste – kao napon i suprotnost. Može se reći da epski integritet »individue romana« počiva u elementu slobode, slobodnog polja manevrisanja, uspostavljanja odnosa s naindividualnom celinom, koja je u bitnoj meri celina društvena. Moderni roman realističkog tipa, recimo četrdesetih godina prošlog veka (Balzak, Gogolj), nastao je, naime, u dodiru s romantizmom (Balzak – Igo, Gogolj – Puškin), koji je kao svoju glavnu tezu istakao antipatiju romantičke individue prema društvu, a siže romantičarske pripovetke je izrađen u duhu suštinske nesposojivosti individualnih ambicija, normi i vrednosti s normama i vrednostima društva (sveta). Poezija romana nije kompromisna, ne stavlja naglasak na pomirenje, podređenje individue celini, pokazuje samo da je to »podređivanje« živa stvarnost individualnog bića. Poetičnost romana je poetičnost socijalnosti. I tada kad romanopisac daje odnos individue i društva kao tražediju (što je čest slučaj, npr., kod Balzakovih i Stendalovih junaka), ostaje u romanu mesta za nagoveštaj da je između društva i individue normalni odnos – izmirenje, a iz sukoba dva sistema vrednosti, vrednosti društvenih i individualnih, nastaje nešto treće, a to je dijalektička svest o njihovim mogućnostima i granicama.

I valjda je samo logično da je slični pristup stvarnosti romana više autora, ali naročito kod Balzaka, izazvalo ambiciju predstaviti celinu društva. Ako u svesti romanopisca nastaje predstava društva kao organizma, kao nečega zaokruženog i zakonitog, onda tema romana nastaje u svakoj mogućoj tački gde se individua iskazuje društveno. Tema romana u ovom smislu je »beskrajna«. R. M. Albèrès duhovito je nazvao ovu specifičnu mogućnost romana »iskušenjem totaliteta.«³ Celu društvo nosim u svojoj glavi« – napi-